

А. Підгородинська,

старший викладач кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИПИ ВИЗНАННЯ І ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Окремою формою міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу є визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів. Зазначена форма є частиною глобальної системи, що регулює міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю і, зокрема, у сфері кримінальної юстиції, і відповідно, як будь-яке співробітництво, вона історично розвивалась в єдності з міжнародним правом та його принципами. Останні, без сумніву, дисциплінують співробітництво, підпорядковують собі правила та процесуальну взаємодію держав в усіх сферах, бо наділені якістю імперативності. «Як універсальні загальновизнані та загальнообов'язкові норми взаємної поведінки держав, вони сприяють його нормативному розвитку, закріпленню його досягнень, у концентрованій формі виражають сутність міжнародного права» [1]. Як найвищий критерій законності — виступають нормативним підґрунтям правотворчої та правозастосовчої діяльності в усіх сферах співробітництва держав, у тому числі і в області боротьби із злочинністю. При цьому рівень правопорядку в державі залежить від визнання цих принципів.

Саме слово «принцип» від лат. «*principium*» означає: 1) основне, вихідне положення якої-небудь теорії, навчання, науки тощо; 2) переконання, погляд на речі; 3) основні особливості в пристрої чого-небудь [2]. В юриспруденції під принципами права розуміються основоположні загальноприйняті норми, що виражають властивості права і ма-

ють імперативну юридичну силу, тобто виступають як незаперечні вимоги, що висувуються до учасників суспільних відносин з метою встановлення соціального компромісу [3].

Зважаючи на все вищезазначене, можна дійти висновку, що на інститут визнання та виконання іноземних процесуальних рішень як форми міжнародного співробітництва у кримінальному процесі впливають принципи, що знаходяться на різних рівнях правового регулювання. Так, основні (загальновизнані) принципи міжнародного права виступають основними засадами, що визнаються всіма членами міжнародного співтовариства та універсальними нормами міжнародного права, є незаперечними і загальнообов'язковими, суперечність іншим нормам міжнародного права робить останні недійсними [4]. Ці принципи з'явилися у міжнародному спілкуванні як норми звичаєвого права, їх кодифікація почалася з прийняттям Статуту ООН. Більш повного формулювання основні принципи набули в Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН [5]. Мова йде про такі засади: 1) принцип утримання від загрози сили або її використання як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, не сумісним з цілями ООН; 2) принцип щодо вирішення своїх міжнародних спорів мирним шляхом таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку та справедливість; 3) принцип неутру-

чання у справи, що входять до внутрішньої компетенції держав; 4) принцип співробітництва держав у різних сферах відповідно до Статуту ООН; 5) принцип рівності та самовизначення народів; 6) принцип суверенної рівності держав; 7) принцип добросовісного виконання обов'язків, прийнятих державами відповідно до Статуту ООН [6].

Окремої уваги у світлі досліджуваного інституту потребують принцип співробітництва держав та принцип добросовісного виконання прийнятих зобов'язань. Так, принцип співробітництва означає, що держави зобов'язані співпрацювати між собою, незалежно від відмінностей їх політичних, економічних та соціальних систем, у різних сферах міжнародних відносин з метою підтримки міжнародного миру та безпеки та сприяння міжнародній економічній стабільності і прогресу, загальному добробуту народів та міжнародному співтовариству, вільному від дискримінації, що має у своїй основі такі відмінності. З цією метою: держави співпрацюють між собою у підтриманні міжнародного миру та безпеки; у встановленні загальної поваги та дотримання прав людини та основних свобод та в ліквідації всіх форм расової дискримінації та всіх форм релігійної нетерпимості. Держави здійснюють свої міжнародні відносини в економічній, соціальній, культурній, технічній та торговій сферах відповідно до принципів суверенної рівності та невтручання. Принцип добросовісного виконання державами обов'язків, прийнятих ними відповідно до статуту ООН, означає, що кожна держава зобов'язана виконувати прийняті відповідно до Статуту ООН зобов'язання, а також зобов'язання, що випливають з загальновизнаних норм та принципів міжнародного права, міжнародних договорів.

Одним із напрямків міжнародного співробітництва в соціальній сфері є співробітництво держав у боротьбі із злочинністю, відповідно, наступний рівень впливу на інститут визнання та виконання іноземних судових рішень належить принципам боротьби зі злочинністю. Останні знаходять свій про-

яв не тільки в міжнародних документах універсального характеру, а й в окремих міжнародно-правових актах щодо боротьби з відповідними видами злочинів, наприклад, у Конвенції ООН проти корупції [7], Конвенції ООН про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами [8] тощо. Як правило, такі принципи мають загальний характер. Крім того, у протидії злочинності виділяються спеціальні принципи співробітництва, як-от: невідворотності покарання; гуманності; законності; індивідуалізації та персоналізації відповідальності; ненадання допомоги в кримінальних справах політичного характеру тощо [9].

Наступний рівень регулювання інституту визнання і виконання іноземних процесуальних рішень підпорядкований принципам міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві як окремої сфери міжнародного співробітництва по боротьбі із злочинністю. Ці принципи умовно також можна розділити на основні (загальні) і спеціальні, які спрямовані на регулювання відносин саме у взаємодії держав у сфері [10] кримінальної юстиції. До таких принципів відносяться: невіддача власних громадян, політичних емігрантів; невідворотність покарання, гуманність, захист прав громадян за кордоном [11].

Кожна з процесуальних форм міжнародного співробітництва в кримінальному судочинстві має свої принципи. Так, наприклад, серед принципів екстрадиції виділяють: принцип екстрадиційності злочину; принцип подвійної кримінальності та караності; принцип спеціалізації; принцип взаємності; принцип універсальності; принцип невидання власних громадян; принцип скоєння злочину на території держави, до якої звернений запит тощо [12]. Серед принципів міжнародної правової допомоги визнаються такі: взаємність і добровільність надання правової допомоги; повага та дотримання суверенітету і безпеки договірних сторін; взаємне застосування іноземного права договірних сторін на своїх територіях при виконанні запитуваних дій; принцип децентралізації

порядку зносин з питань надання правової допомоги; принцип оперативності надання правової допомоги [13].

Основними принципами інституту передачі засуджених осіб в державу їх громадянства для відбування покарання Я. І. Тростянська називає: принцип наявності громадянства іншої держави і відсутність постійного місця проживання на території держави винесення вироку; принцип «подвійної кримінальності»; принцип непритягнення до кримінальної відповідальності повторно за одне і те ж діяння; принцип передачі засудженої особи за наявності можливості продовження виконання вироку в країні громадянства чи постійного місця проживання; принцип урахування бажання засудженої особи щодо країни відбування покарання; принцип гуманності [14]. Тобто кожен з інститутів міжнародного співробітництва в кримінальному процесі має свої правила, вихідні засади, закріплені в правових нормах міжнародних угод та договорів про врегулювання процедури їх реалізації.

Так, В. М. Волженкіна, О. І. Виногоградова пропонують класифікувати принципи міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу на загальні і спеціальні. До загальних при цьому відносять основні принципи міжнародного права (про які мова йшла вище), а до спеціальних — взаємність співробітництва; добровільність співробітництва; дотримання суверенітету і безпеки держав — учасниць взаємодії; принцип уступки частини суверенітету (застосування іноземного законодавства); принцип відповідності прохання запитуючої сторони законодавству запитуваної сторони (правильніше, на нашу думку, вести мову про несуперечність законодавству запитуваної сторони); принцип рівноправності повноважень судово-слідчих органів суверенних держав центральних органів; принцип обмеження застосування міжнародного договору територіями держав-учасниць; забезпечення правового захисту і рівності повноважень учасників кримінального процесу на території взаємодіючих держав [15].

Зазначені принципи мають міжнародно-правовий характер і проявляються в кримінальному судочинстві в загально-правових і галузевих принципах.

Вказана класифікація принципів, з нашого погляду, є досить вдалою, однак поділ принципів на загальні та спеціальні у випадку відношення до інституту визнання та виконання іноземних судових рішень можна проводити з оглядом на предмет правового регулювання та на значення визнання та виконання іноземних судових рішень.

Як відомо, предмет правового регулювання — це складна і багатоаспектна категорія. Вона відповідає на питання: «що регулюється правом?». До неї відносяться певні різновиди суспільних відносин, дій індивідів, колективів людей, які а) об'єктивно можуть бути врегульовані правом та б) в конкретних умовах вимагають юридичного впливу [16]. Однак врегулюванню підлягають тільки певна сукупність відносин, які мають нормативний характер, тобто типові для певних умов, повторювані, відрізняються масовим проявом тощо.

Предметом правового регулювання міжнародного співробітництва є сукупність його елементів: суб'єктів (орган дізнання, слідчий, прокурор, суд; компетентні органи іноземних держав з відповідним процесуальним статусом; міжнародні кримінальні органи); поведінка вказаних суб'єктів, їх дії (отримання допомоги в кримінальних справах та вживання необхідних заходів для її отримання або надання; узгодження порядку для її отримання або надання); об'єкт взаємодії (досудове або судове провадження, стадія виконання судових рішень); причини виникнення (поява необхідності у взаємодії з іноземною державою; відповідний міжнародний запит [17]; необхідність виконання прийнятих міжнародно-правових зобов'язань). Тобто предмет правового регулювання дозволяє визначити та виокремити особливості, які мають певні суспільні відносини. Таким чином, можна стверджувати, що і загальними принципами для інституту визнання і виконання іноземних судових рішень виступатимуть

всі вищезазначені принципи (всіх рівнів регулювання), навіть ті, які регулюють окремі форми міжнародного співробітництва в кримінальному процесі, оскільки в межах цих інститутів визнання і виконання іноземних судових рішень — це спосіб досягнення мети тієї чи іншої форми співробітництва, її реалізації. А як самостійний інститут він має власні принципи, такі, що властиві тільки йому, положення та основні засади.

Зважаючи на особливість інституту визнання та виконання іноземних судових рішень в кримінальних справах, а саме те, що зазначений інститут у межах інших форм міжнародного співробітництва виступає способом [18] реалізації окремих форм взаємодії, можна стверджувати, що загальними для визнання і виконання іноземних судових рішень будуть принципи, визначені для конкретної форми співпраці, а спеціальними (власними) тільки такі: 1) принцип остаточності рішення, відповідно до якого рішення компетентного органу іноземної держави має набути законної сили і вже після цього виконуватись; 2) принцип виконуваності рішення компетентного органу іноземної держави, під яким розуміється наявність у запитованої держави юридичних та фактичних можливостей для реалізації прохання про виконання певного рішення; 3) принцип виконання рішення іноземного компетентного органу відповідно до законодавства запитованої держави; 4) принцип дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження під час визнання і виконання рішення іноземного компетентного органу; 5) принцип «подвійної кримінальності та караності» діяння; 6) принцип надання інформації про виконання рішення компетентному органу іноземної держави; 7) принцип врахування висновків щодо факту та доказів, отриманих компетентними органами іноземної держави. Якщо запитується виконання такого судового рішення, як вирок, то принципами необхідно вважати такі: принцип дотримання характеру та тривалості покарання, призначеного державою винесення вироку (у разі використання про-

цедури продовження вироку); принцип зарахування у строк покарання всього терміну позбавлення волі особи; принцип неможливості підсилення кримінального покарання; принцип перегляду вироку виключно державою його винесення.

Серед принципів, які впливають на інститут визнання та виконання іноземних судових рішень, виділяються також принципи, закріплені в національному законодавстві держав: конституційні та ті, що містяться в кримінально-процесуальному законодавстві держав. Відповідно до ст. 7 КПК України 2012 р. зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; забезпечення права на захист тощо.

Таким чином, на міжнародне співробітництво в цілому та на його окремі форми впливають певні правила, які носять обов'язковий характер і визначаються як основоположні ідеї, засади. Такий вплив відбувається на різних рівнях відносин: на міжнародно-правовому (у рамках боротьби зі злочинністю, в межах окремої кримінально-процесуальної сфери, на рівні реалізації конкретної форми міжнародного співробітництва в кримінальному процесі) та на національному шляхом закріплення принципів у Конституції та галузевому законодавстві. Враховуючи особливість інституту визнання і виконання іноземних процесуальних рішень, можливість його виступати або способом здійснення інших форм співробітництва, або самостійним провадженням, можна виділити спеціальні (власні) принципи, характерні саме для цього інституту. Слід зазна-

чити, що всі вище визначені принципи є взаємопов'язаними, складають певну налагоджену систему і розглядаються в контексті один одного.

Ключові слова: принципи міжнародного права, принципи міжнародного співробітництва в кримінальних справах, форми співробітництва, визнання та виконання іноземних процесуальних рішень.

Будь-яка діяльність заснована на низці основоположних норм, які дозволяють підтримувати таку діяльність в певних рамках. В кримінальному процесі діяльність, пов'язана з міжнародними відносинами, підпорядкована принципам різних рівнів впливу. Кожен з інститутів міжнародного співробітництва має як загальні принципи, притаманні всьому міжнародному співробітництву, так і спеціальні, характерні для окремих його форм, у тому числі і для інституту визнання і виконання іноземних процесуальних рішень.

Любая деятельность основана на ряде основополагающих норм, которые позволяют поддерживать такую деятельность в определенных рамках. В уголовном процессе деятельность, связанная с международными отношениями, подчинена принципам различного уровня влияния. Каждый из институтов международного сотрудничества основан как на общих принципах, которые присущи всему международному сотрудничеству, так и на специальных, характерных для отдельных его форм, в том числе и для института признания и исполнения иностранных процессуальных решений.

Any activity is based on the row of fundamental norms which allow to support such activity in certain scopes. In criminal procedure activity, related to the international relations, is inferior principles of different level of influence. Each of institutes of international cooperation is based both on general princi-

ples which are inherent all international cooperation and on the special, characteristic for his separate forms, including for the institute of confession and execution of foreign judicial decisions.

Література

1. Курс международного права. Т. 2. Основные принципы международного права. — М. : Наука, 1989. — С. 7.
2. Большой энциклопедический словарь. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1998. — С. 960.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. — Х., 2006.
4. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підручник / М. Ю. Черкес. — К. : Правова єдність, 2009. — С. 34–35.
5. Устав Организации Объединенных Наций от 26.06.1945 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995
6. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН от 24.11.1970 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
7. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
8. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми із експлуатацією проституції третіми особами від 02.12.1949 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_162.
9. Зимин В. П. Международное сотрудничество правоохранительных органов : лекция / В. П. Зимин. — М., 1990. — С. 5.
10. Сфера в даному випадку розуміється як область, межі розповсюдження чогонебудь.
11. Волженкина В. М. Международное сотрудничество в сфере уголовной юстиции. Принципы, регулирующие международное сотрудничество в борьбе с преступностью // Закон. Инренет-журнал Ассоциации юристов Приморья [Электронный ресурс]. — Режим доступа : law.vl.ru/analit/all_exec.php pub=210.
12. Лебедева А. Принципы осуществления экстрадиции [Электронный ре-

сурс]. — Режим доступа : law-n-life.ru/arch/119/119_Lebedeva.doc.

13. Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / М. І. Смирнов. — О. : Фенікс, 2009. — С. 45.

14. Тростяньська Я. І. Визнання та виконання в Україні вироків іноземних судів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ярослава Іванівна Тростяньська. — К., 2011. — С. 8.

15. Волженкина В. М. Оказание правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Проблемы расследования преступлений в условиях формирования правового пространства СНГ и развития международного сотрудничества : сб. ст. — СПб., 1994. — С. 70; Виноградова О. І. Міжнародне

співробітництво України в галузі боротьби зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Виноградова. — Х., 2000. — С. 10–12.

16. Общая теория государства и права : учебник / под ред. В. В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 1999. — С. 146.

17. Волеводз А. Г. Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Александр Григорьевич Волеводз. — М., 2002. — С. 64.

18. Під способом розуміємо певну дію, прийом, що уможливають здійснення досягнень чогось; те, що є знаряддям, засобом у якій-небудь справі // Тлумачний словник української мови. Понад 125 000 статей / за ред. В. С. Калашника. — Х. : Прапор, 2002. — С. 771.

УДК 341.6

О. Плотніков,

асистент кафедри міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІМПЕРАТИВІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Міжнародні суди є однією з найважливіших частин сучасної міжнародно-правової системи. Суди покликані виконувати основне завдання міжнародного права — розв'язувати міжнародні спори та сприяти мирному співіснуванню держав. Проблематика правового забезпечення здійснення міжнародного правосуддя постійно притягує увагу дослідників. Зокрема, слід згадати праці Г. Абі-Сааба, Дж. К. Альтера, А. А. д'Амато, Н. Н. Гнатівського, Н. В. Дрьоміної-Волок, Д. М. Дюпуї, Г. Зауера, Д. Д. Карона, Дж. К. Когана, М. Коскеньємі, Н. Лавраноса, К. Олерс-Фрама, О. Р. Поєдінок, Дж. М. Туражнського, Ч. П. Романо, В. Л. Толстих, Дж. І. Черні, Ю. Шені, С. В. Хана, Л. Р. Хельфера. Тим не менш наукова розробка цієї тематики триває в силу

стрімкого розвитку самої міжнародної судової системи. Однією з основних тенденцій такого розвитку є рух від договірної до обов'язкової юрисдикції та сили рішень міжнародних судів.

Метою даної статті є дослідження явища імперативізації міжнародного правосуддя та встановлення його основних напрямків. Імперативізація у статті розглядається в двох аспектах: встановлення міжнародними судами обов'язкової власної юрисдикції без урахування волі держав та підвищення зобов'язуючої сили рішень міжнародних судів, в тому числі для держав, що не є сторонами конкретного міжнародного спору.

Термін «імперативізація» по відношенню до міжнародного права вперше застосувала Н. В. Дрьоміна-Волок, розуміючи під нею утворення в